

انجمن کتابداری و اطلاع رسانی ایران

دکتر محمد حسین دبانی^۱

چکیده

در این نوشته ضرورت عضویت در انجمن کتابداری و اطلاع رسانی ایران برای مشارکت در پیشینه سازی سودمندی اجتماعی پیشینه های علمی تشریح شده است. نیز تأکید شده است که کتابداران با موفقیت در پیشینه سازی سودمندی اجتماعی علم می توانند به منزلت اجتماعی شایسته خود دست یابند.

چرا باید عضو شد؟

با انتشار فرمهای درخواست عضویت انجمن کتابداری و اطلاع رسانی ایران، این پرسش اساسی در همه محافل کتابداری و اطلاع رسانی مطرح شده است که انجمن در مقابل قبول عضویت چه کارهایی انجام خواهد داد. در پاسخ به این پرسش، جوابهای ساده بسیاری وجود دارد. مثلاً اعضای انجمن در مقابل حق عضویتی که می پردازند دریافت کننده خبرنامه انجمن خواهند بود و یا اعضای انجمن می توانند در انتخابات شرکت کرده و به کاندیدای مورد نظر خود برای اداره انجمن رای دهند و...

روشن است که اینگونه پاسخها نمی تواند اکثریت قاطع جامعه کتابداری و اطلاع رسانی ایران را برای عضویت در انجمن ترغیب کند. تا تعهد درونی افراد برای مشارکت در انجمن تامین نشود، نه دریافت خبرنامه و نه رای به اعضای هیات مدیره انجمن انگیزه بوجود نمی آورد. از تجربیات انجمن کتابداری ایران قبل از انقلاب اسلامی و نیز از تجربه انجمن کتابداران پزشکی ایران در چند سال گذشته آموخته ایم که دستیابی به این دو امتیاز در مقابل پرداخت حق عضویت نمی تواند حمایت کتابداران و اطلاع رسانی را جلب و انجمن را سرپا

نگهدارد.

به احتمال نداشتن پاسخ مناسب به پرسش انجمن چه خواهد کرد، موجب شد که در اولین انتخابات هیات مدیره انجمن تعدادی از کسانی که از پتانسیل بالایی برای عضویت در هیات مدیره برخوردار بودند از کاندید شدن خودداری کنند. در این انتخابات اصلی‌ترین شاغلان در اصلی‌ترین خاستگاه اعضای هیات مدیره‌های قبلی انجمن یعنی دانشگاه تهران، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران و پیشکسوتانی که از مرکز خدمات کتابداری به کتابخانه ملی ایران منتقل شده‌اند به عنوان کاندید حضور نداشتند.

یکی از کتابداران در همان زمان به این نکته توجه کرد و در نامه‌ای که برای گروه بحث الکترونیکی دانشگاه فردوسی ارسال داشت پرسید "چرا در انتخابات انجمن نامی از پیشکسوتان این رشته نبود، آیا آنها بازی گرفته نشدند یا خود کنار کشیدند تا راه را برای جوانان حرفه باز بگذارند؟ خیال می‌کنم که دومین مورد بیشتر با واقعیت تطبیق داشته باشد. آنها شدت تلاشها و میزان موفقیتها و ناکامیهای گذشته را در حافظه فعال خود دارند و در عین حال که می‌خواهند انجمن به معنای واقعی خود پا بگیرد، خود را در وضعیتی نمی‌بینند که به مشارکت مستقیم در هیات مدیره انجمن تن دهند.

نکته قابل توجه این که برای اولین بار در ایران سه عضو انتخاب شده برای هیات مدیره انجمن از میان کتابدارانی هستند که در تهران ساکن نمی‌باشند (دکتر فتاحی از مشهد، دکتر فرج پهلوی از اهواز و دکتر شعبانی از اصفهان). جالبتر اینکه، احتمالاً به تبعیت از درصدها آراء به صندوق ریخته شده، هیات مدیره، ریاست انجمن (دکتر فتاحی) را نیز از دانشگاه فردوسی مشهد انتخاب کرد. تفسیر این حرکت به دلیل سوتفاهماتی که ممکن است بوجود آورد دشوار می‌نماید، اما حداقل به این پدیده دو نوع می‌توان نگاه کرد. آنها که در تهران هستند بسیار پرمشغله‌اند و زمان و انرژی لازم برای درگیر شدن در اینگونه فعالیتها را در اختیار ندارند. یا این احساس در ذهن انتخاب کنندگان جاری است که در این دوران، کتابداری علمی ایران بیشتر در شهرستانها نمود دارد تا در تهران. اینکه کدام یک از دو نظر به واقعیت نزدیک‌تر است بحث جداگانه‌ای می‌طلبد که به نوشته دیگر نیاز دارد.

باز گردیم به پرسش اصلی، انجمن در مقابل پرداخت حق عضویت برای ما چه خواهد کرد؟ یا چرا باید عضویت انجمن را پذیرفت. در جلسه چهارشنبه ۱۳۸۰/۸/۳۰ انجمن که

اینجانب نیز به حضور در آن دعوت شده بودم. دو پاسخ برای این پرسش ارائه دادم. این دو پاسخ، دو رسالت اصلی انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران است و مناسب است که به عنوان دو شعار ممتاز و انگیزه ساز در نشریات، برگهای عضویت، کارتهای عضویت و سربرگ مکاتبات انجمن چاپ شود. این دو رسالت که می‌تواند دو شعار انجمن و دو پاسخ به پرسش کتابداران نیز باشد عبارتند از:

(۱) ارتقاء سودمندی اجتماعی حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی

(۲) ارتقاء منزلت اجتماعی کتابداران و اطلاع‌رسانان

انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی برای ارتقاء سودمندی اجتماعی حرفه و برای ارتقاء منزلت اجتماعی کتابدار و اطلاع‌رسان بوجود آمده است. این دو، کلی پاسخهایی را که می‌توان ارائه داد، در بطن خود دارند. انجمن برآن است تا این دو رسالت و این دو شعار را شکل دهنده، هدایت کننده و ارزیابی کننده هر حرکت و هر فعالیت خود تلقی کند و شما کتابداران به انجمن می‌پیوندد تا به ارتقاء سودمندی اجتماعی حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی و منزلت اجتماعی کتابدار/اطلاع‌رسان (یعنی شخص خود) یاری رسانید.

در ارائه این دو رسالت آگاهانه سودمندی اجتماعی مقدم بر منزلت اجتماعی در نظر گرفته شده است. زیرا تا حرکتی حرفه‌ای برای اجتماع سودمند نباشد، عامل حرکت و شاغلین آن رشته از منزلت اجتماعی برخوردار نخواهند بود. نگاهی بسیار مختصر به تاریخچه انسانهای همیشه جاویدان و حرفه‌های قابل احترام (معنوی و مادی)، آشکار می‌سازد که سودمندی اجتماعی مقدم بر منزلت اجتماعی است. برای اختصار فقط چند مثال همه آشنا از حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی غرب و شرق ارائه می‌شود. ملویل دیویی با ارائه طرح رده‌بندی که به دلیل اتکاء به اعداد می‌توانست برای رده‌بندی مواد کتابخانه‌ای در سراسر دنیا سودمند باشد، به منزلت اجتماعی پدر رده‌بندیهای شمارشی و سلسله مراتبی منابع کتابی دست یافت. به شعار اصلی دیویی در بیش از یکصد سال پیش توجه کنید «بهترین منابع برای بیشترین تعداد از افراد با کمترین هزینه». کاتر با ارائه قواعد فهرست نویسی سودمند برای همه فرهنگها روشهای پیشینه سازی سودمندی پیشینه‌های مکتوب را نشان داد و به منزلت اجتماعی مهمترین تاثیر گذار در حوزه فهرستنویسی توصیفی و موضوع دهی به کتابها دست یافت. اتله و لافونتن با پرداختن به ایده سودمند کنترل کتابشناختی بر همه انواع مواد حاوی اطلاعات و تاکید بر توسعه فنون فنی، نظری و سازمانی برای حل مساله چگونگی دسترس پذیرسازی بکل دانش مضبوط

به منزلت اجتماعی پی‌ریزی‌کنندگان اطلاع‌رسانی دست یافتند. رانگانان با ارائه طرح کولن و استفاده از چهریزه‌ها، سودمندی اجتماعی طرح‌های رده‌بندی را دو چندان کرد و به منزلت اجتماعی دیگرگون‌کننده شیوه دستیابی به مواد چاپی کتابی و بویژه مواد غیر کتابی دست یافت. فردریک کیلگور با راه‌اندازی اولین بنگاه کتابشناختی به یکباره سودمندی اجتماعی فهرست نویسی تعاونی را به سطحی غیر قابل‌تصور افزایش داد و به منزلت اجتماعی بانی خطرپذیر بنگاه‌های کتابشناختی شناخته شد و حاصل تلاش‌های او (OCLC = Online Computer Library Center) که امروز به عنوان پر استفاده‌ترین بنگاه کتابشناختی جهان فعال است.

به نمونه‌هایی از کتابداران و اطلاع‌رسانان ایران نیز می‌توان بدون ذکر نام اشاره کرد. کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران در سال ۱۳۴۶ در دوره کارشناسی ارشد در دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران تولد یافت، و هنوز اولین نسل تعلیم یافته‌های خود را در صحنه دارد. در همین نسل اول تعدادی از تحصیلکردگان این رشته به پاس تلاش برای پیشینه‌سازی سودمندی اجتماعی پیشینه‌های مکتوب، به منزلت اجتماعی بالاترین درجات دانشگاهی، به منزلت اجتماعی عضویت در بالاترین شوراهای دانشگاه‌ها، به منزلت اجتماعی سرپرستی مراکز اطلاع‌رسانی فراملی و به منزلت اجتماعی مشاور اطلاع‌رسانی رئیس جمهور دست یافتند.

شاید اهمیت این موفقیت‌ها برای کتابداران جوان آشکار نباشد، اما همین چند موفقیت جایگاه علم کتابداری و اطلاع‌رسانی، سودمندی اجتماعی این رشته و منزلت اجتماعی شاغلان در آنرا در ایران تثبیت کرد. نشان داده شد که این رشته نیز هم‌تراز و گاه فراتر از سایر رشته‌ها به نیازهای اجتماعی مرتبط به خود پاسخگوست و میسر است که شاغلان به آن به منزلت‌های اجتماعی دست یابند که آرزوی شاغلان سایر رشته‌هاست.

نتیجه اینکه وقتی کتابدار و اطلاع‌رسان به منزلت اجتماعی دست می‌یابد که ثمره تلاش‌های حرفه‌ای او برای اجتماع سودمند باشد. آشکار است که انجمن کتابداران نمی‌تواند بجای کتابداران عمل کند و خود به تنهایی موجب سودمندی اجتماعی حرفه و منزلت اجتماعی کتابداران شود، اما می‌تواند بستر مناسب را برای هم‌اندیشی و همیاری جمعی فراهم آورد و دستیابی به سودمندی اجتماعی و رسیدن به منزلت اجتماعی را تسهیل کند. بر این اساس عضویت در انجمن یکی از شیوه‌های ارتقاء سودمندی اجتماعی حرفه و ارتقاء منزلت اجتماعی کتابداران است.

گروه‌های تخصصی انجمن

چون سودمندی اجتماعی و منزلت اجتماعی هر فرد در نوع کتابخانه‌ای که در آن کار می‌کند بیشتر نمود می‌یابد، عضوگیری انجمن باید نه به گونه‌ای عام بلکه به گونه‌ای تخصصی باشد. با توجه به اینکه تعداد قابل توجهی از کتابداران در انواع متفاوت کتابخانه‌ها شاغل هستند، این امکان فراهم است که کتابداران شاغل در هر نوع کتابخانه گردهم آیند و موضوعات مرتبط و مشترک را شناسایی و مورد توجه قرار دهند. در این صورت مباحث مربوط به کتابخانه‌های دانشگاهی در گروه کتابخانه‌های دانشگاهی انجمن و مباحث مربوط به کتابخانه‌های عمومی در گروه کتابخانه‌های عمومی انجمن مطرح می‌شود. همین شیوه در باره کتابخانه‌های آموزشگاهی و کتابخانه‌های ادارات نیز صادق است.

هر گاه به این شیوه عمل شود، تعیین سمت و سوی حرکت گروه‌ها مشخص می‌شود. همه گروه‌ها می‌توانند سمت و سوی واحد، در عین حال انعطاف‌پذیری را پیش روی داشته باشند که عبارت است از (۱) شناسایی و فراهم‌آوری همه منابعی که با عناصر دخیل در موضوع مورد توجه کمیته مرتبط است، (۲) سازماندهی به اطلاعات موجود در این منابع، (۳) پردازش علمی اطلاعات سازماندهی شده و (۴) فراهم‌آوری توصیه‌های کارشناسانه برای تصمیم‌گیری و اقدام در مسائل خرد و کلان کشور در آن موضوع.

حداقل گروه‌هایی که در شروع کار می‌توان در نظر داشت موارد زیرند:

گروه آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی، متشکل از اعضای هیات علمی گروه‌های کتابداری و کسانی که بهر شکلی مسئولیت آموزشی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی را بر عهده دارد.

گروه کتابخانه‌های دانشگاهی، متشکل از کتابداران شاغل در کتابخانه‌های وابسته به موسسات آموزش عالی.

گروه کتابخانه‌های عمومی، متشکل از کتابداران کتابخانه‌های عمومی وابسته به ارشاد اسلامی و کتابخانه‌هایی که با عنوان کتابخانه عمومی فعال اند و زیر چتر کتابخانه‌های وابسته به

ارشاد اسلامی نیستند (کتابخانه‌های کانونهای فرهنگی، کتابخانه‌های مساجد،...)

گروه کتابخانه‌های آموزشی، متشکل از کتابداران این کتابخانه‌ها یا علاقمندان به کار و پژوهش در باره کتابخانه‌های دبستانها، راهنماییها و دبیرستانها. به دلیل اندک بودن کتابداران شاغل در این کتابخانه‌ها، کتابداران کتابخانه‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در این گروه جای داده می‌شوند.

گروه کتابخانه‌های ادارات، سازمانها، مراکز اطلاع رسانی دولتی و غیر دولتی، متشکل از کسانی که در این نوع کتابخانه‌ها و مراکز بکار اشتغال دارند.

برآن نیستیم که اندیشه ورزشها، برنامه ریزیها و فعالیتهای هر یک از این گروهها در رده هیات مدیره انجمن انجام پذیرد، بلکه نقش هیات مدیره انجمن بحرکت در آوردن نیروهای موجود در هر یک از انواع گروههاست. شناخت انجمن از واحدها و افراد تاثیر گذار در هر یک از این موضوعات و برقراری ارتباط با آنها برای فعلیت بخشیدن به مشارکت فعال آنها مهمترین کاری است که هیات مدیره انجمن بر عهده دارد. با فعال کردن افراد متعهد در هر یک از این موضوعات سنگ بنای گروهها گذارده خواهد شد و بانیان و هدایت کنندگان اولیه گروهها تعیین خواهد شد.

با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از جامعه کتابداران ایران در خارج از تهران فعالند، واگذاری بخشی از مسئولیتها به واحدها و افراد شاخص خارج از تهران بسیار ضروری است. ابتداییترین اقدام تعیین سرهسته (فرد یا سازمان) در همه مراکز آموزشی کتابداری و اطلاع رسانی و کتابخانه‌ها و یا مراکز مهم اطلاع رسانی در داخل و خارج از تهران است. در ابتدا این سرهسته‌ها نقش رابط و بعداً نقش هماهنگ کننده فعالیتهای مرتبط با کتابداری و اطلاع رسانی در محل را بر عهده خواهند داشت و احتمالاً همین افراد یا مراکز، هیات مدیره را در شکلی دهی به شعبه‌های انجمن در استانها یاری خواهند داد. یادآور می‌شود که در حال حاضر تشکلهای رسمی و غیر رسمی از کتابداران در استانها موجود می‌باشد، انجمن کتابداران کتابخانه‌های عمومی یکی از این نوع تشکلهاست که هیات مدیره می‌تواند با ایجاد انگیزه پیوستن آنها به انجمن را ترغیب کند. خیال می‌کنم که ماندگاری انجمن به ماندگاری شعبه‌های

آن در استانها وابسته خواهد بود.

هنگامی که این گروهها شکل گرفتند و کار سازمان یافته خود را آغاز کردند، ابتدایی‌ترین کار تشکلهای محلی، تعیین چند و چونی وضعیت کتابداری، اطلاع‌رسانی، کتابخوانی، کتابخانه‌ای و دیگر موارد مرتبط موجود در محل است. حاصل این بررسیها، ارزیابیها و شیوه‌های عملی رفع مشکلات یا تقویت موارد موجود ابتدا در اختیار تشکیلات محلی سپس در اختیار هیات مدیره انجمن قرار می‌گیرد تا در پیوند با مواردی که در سایر مناطق انجام شده است، داده‌ها یا اطلاعات کل بدنه کتابداری در هر موضوعی را مشخص کرده و به سیاست‌گذاری، تعیین خط مشی و نوع فعالیت‌هایی که باید در پیوند با آنها انجام گیرد، بپردازد.

احتمالاً یکی از وظایف مهم هیات مدیره انجمن ترغیب رقابت سالم برای بهبود بخشیدن به وضع کتابداری و اطلاع‌رسانی در هر منطقه یا محل است. فعالیتها، دستاوردهای هر منطقه با شدت و تاکید مناسب به اطلاع دیگر مناطق رسانده می‌شود و دیگران نیز برای ایجاد تغییر مناسب ترغیب می‌شوند. زمینه‌های لازم برای این رقابت سالم را می‌توان در مناسبت‌هایی که همه ساله در پیوند با کتاب و کتابداری در ایران برگزار می‌شود، فراهم آورد. هفته کتاب، هفته پژوهش، هفته کتاب کودک، نمایشگاه بین‌المللی کتاب و ... نمونه‌هایی از این موقعیتها یا مناسبتها هستند.

هرگاه این موارد را جدی تلقی کنیم در آنصورت آنچه که هیات مدیره انجام خواهد داد، بیان نظرات و رواج اندیشه‌های کارشناسانه در پیوند با کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران است که در داخل گروهها و در مناطق مختلف کشور شکل گرفته؛ با ارزیابیها منتقدانه در سطح کشور توسط متخصصان حرفه پالایش شده؛ و رسیدن به آنها به ارزش اجتماعی تبدیل شده است. آشکار است که داشتن نظرات کارشناسه یک سوی مطلب و فراهم آوردن بستر مناسب برای فعلیت بخشیدن به نظرات کارشناسانه برای تحقق سودمندی اجتماعی حرفه سوی دیگر مطلب است. دشوارترین وظیفه هیات مدیره انجمن تلاش برای هموار سازی این راه از طریق مشارکت در تصمیمات یا نفوذ علمی در تصمیمات کلان کشور است.

دیگر گروهها

هرگاه کتابداری و اطلاع‌رسانی را مطالعه قواعد حاکم بر چرخه اطلاعات از تولید تا مصرف تعیین کنیم و بهره‌گیری از قواعد را برای افزایش سودمندی اجتماعی کار کتابداران تلقی

کنیم، در آنصورت تمام عناصر دخیل در چرخه اطلاعات و تمام قواعد مربوطه به آنها باید مورد توجه انجمن باشد. اصلی‌ترین این عناصر عبارتند از پدیدآورندگان آثار، ناشران، کتابفروشان، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، و مصرف‌کنندگان (کتابخانه‌ای و غیر کتابخانه‌ای، فردی و سازمانی) اطلاعات. در این میان و بویژه در سالهای اخیر، حرفه‌ها و مشاغل در پیوند با رایانه و شبکه‌های اطلاعاتی بوجود آمده که شاغلان در آنها نیز خود را اطلاع‌رسان می‌خوانند. جامعیت نگری حکم می‌کند که هیات مدیره انجمن به این گروه‌ها، قواعد حاکم بر رفتار آنها و تاثیر آنها در افزایش سودمندی اجتماعی حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی و منزلت اجتماعی کتابداران و اطلاع‌رسانان نیز توجه کند و در شکل دهی به آنها، با برقراری پیوند با گروه‌های شکل‌گرفته آنها اقدام کند. اتحادیه ناشران و اتحادیه کتابفروشان، اتحادیه نرم‌افزار/ سخت‌افزار سازان یا نرم‌افزار/سخت‌افزار فروشان و جامعه نویسندگان ایران، تشکلهایی هستند که برقراری ارتباط و جلب مشارکت آنها ضروری است. مهمترین جلوه‌گاه ارتباط تنگاتنگ بین کتابداران و اطلاع‌رسانان با این حرفه‌ها در نمایشگاه بین‌المللی کتاب ایران و همه ساله در اردیبهشت قابل رویت است.

نتیجه

منزلت اجتماعی (معنوی و مادی) کتابداران تحت تاثیر سودمندی اجتماعی فعالیت‌هایی است که در داخل حرفه و در پیوند با مردم در جریان است. انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران تشکلی است که برای ارتقاء سودمندی اجتماعی حرفه و منزلت اجتماعی کتابداران و اطلاع‌رسانان بستر سازی می‌کند. چون شرایط تحقق این دو معیار در انواع کتابخانه‌ها و انواع موضوعات متفاوت است، پذیرش تخصصی‌نگر بودن در عضوگیری و شکل دهی به فعالیتها ضروری است. تحولات ساختاری و توزیع نیروها، خدمات، و فعالیت‌های کتابداری در سراسر کشور، جلب مشارکت کتابداران شاغل در شهرستانها از طریق راه اندازی شعب انجمن را ضروری ساخته است. واگذاری مسئولیت‌های بسترساز برای شناخت، گردآوری، سازماندهی و تجزیه و تحلیل علمی مطالب به مناطق و حمایت انجمن از پالایش و ارزیابی آنها در سطح کشور توصیه می‌شود. تلاش برای فعلیت بخشیدن به نظرات کارشناسانه‌ای که ارتقاء سودمندی اجتماعی حرفه و منزلت اجتماعی کتابداران و اطلاع‌رسانان را در پی دارد و کسب موفقیت در این تلاش، می‌تواند انجمنی پایدار بوجود آورد.